

ҚИЗИЛЧА (EPHEDRADISTASCHYAL.) ЎСИМЛИГИНИНГ ФАРМАКОЛОГИК ХУСУСИЯТИ

Ж.Уснатдинов

А.Ажиев

Биология ёналишининг 3-курс талабаси

Ботаника, экология ва уни ўқитиш методикаси кафедраси доценти.

Малумки инсонларда учрайдиган касалликларни даволаш ҳамда олдини олиш мақсадида ишлатиладиган ўсимликлар доривор ўсимликлар ҳисобланади. Энди ҳозирги кунга келип доривор ўсимликлардан таярланадиган дори-дармонларга болган эҳтиож сезиларли ҳолда өсиб бормоқда. Доривор ўсимликлар республикамизнинг барча ҳудудларида, жумладан чўл, водий, тоғ ва тоғолди зоналарида учрайди. Улар ўзлари тарқалган ҳудудларнинг тупроқ-иқлим шароитларига яхши мослашганлиги ва улар орасида қурғоқчиликка, иссиққа, тупроқ шўрига ва бошқа стресс омилларига чидамли турлари ва шакллари жуда кўп.

Шу каби доривор ўсимликлардан бири қизилча ўсимлиги болиб, ушбу мақоламизда унинг доривор хусусияти ҳақида маълумот берамиз. Қизилча ўсимлиги Қизилчаномлар (Ephedrales) қабиласиниң қизилчадошлар оиласи (Ephedraceae) га мансуб бўлиб, Қизилча (Ephedra) туркумига киради. Бу туркумнинг ер шарида (айниқса Евроосиё ва Америкада) 40 дан зиёд тури тарқалган булиб, Ўзбекистонда 10 та тури ўсади. Қизилча ўсимлиги мазкур оиланинг типик вакили ҳисобланади. У ўрта ер денгизи флористик вилоятининг дашт ва саҳроларида, хусусан жанубий Осиё, Шимолий ва Жанубий Америкада, Хиндистон ва Хитойда тарқалган [1].

Қизилча ўсимлигининг русча ва маҳаллий номи (Хвойник средний, қизил томир ва қизилча) деб номланади [2]. Қизилча қирқ буғум тәризли эфедр (Ephedra equisetina) қирқ буғинлар оиласига (Ephedraciace), эфедр (Ephedra) туркумига кирувчи манги яшил бута. Бўйи 1-1,5 метрга етади. Барглари пояда қарама-қарши ёки халқа бўлиб жойлашган, икки ўйли ўсимлик. У ўрта Осиёнинг тоғли ҳудудларида ўсади [3]. Унинг хомашёси 0,6-3% алкалоидларнинг йиғиндисига эга. Уларнинг 90% ни эфедрин ташкил қилади. Эфедрин гидрохлорид таблетка турида (0,025 г) нафас етишмаслиги ва гипертўния касалликларида қўлланилади [4].

Қизилчалар халқ хужалигида муҳим аҳамиятга эга. Жумладан, *E. equisetina*, *E. intermedia* номли турлардан табобатда юраг хасталиклари ва астмага қарши дорилар тайерланади [1].

1-расм: Эфедрa ўсимлигининг ташқи кўриниши ва меваси

Қизилча анъанавий хитой тиббиётида (ТСМ) 5000 йилдан кўпроқ вақт давомида, биринчи навбатда, астма, бронхит ва пичан иситмасин даволаш учун ишлатилган ўтдир. Қизилча шунингдек совуқ грипп белгилари, шу жумладан бурун тиқилиши, йўтал, иситма ва титроқ учун довалашда ишлатилади. Бу ўсимлик табиий равишда пайдо бўлган ўт бўлсада, унинг асосий фаол моддаси эфедрин ҳисобланиб, уни дори сифатида синтезлаш мумкин. Бу ўтнинг ўзидан олинган эфедрин алкалоидлари тартибда оздирувчи хусусиятга эга.

Уни қандай қабул қилиш керак: Қизилча фақат қисқа муддатли асосда ишлатилиши керак, чунки узоқ муддат фойдаланиш гиёҳвандликка олиб келиши мумкин. Хавфсиз деб ҳисобланган вақт миқдори аниқ эмас. Қизилчадан фойдаланиш фақат тегишли тайёргарликдан ўтган мутахассиснинг раҳбарлиги ва назорати остида амалга оширилиши керак. Қизилчани овқатланмасдан, овқатланиш оралиғида истемол қилиши керак.

Америка ботаника кенгаши 18 ёшгача бўлган ҳар бир киши қаттиқ тиббий назоратсиз эфедрадан фойдаланмаслиги ҳақида огоҳлантиради. Қизилча дориси қуруқ ёки суюқ шаклда бўлиши мумкин. Уни таблетка, капсула ёки чой сифатида ичиш мумкин.

Қизилча асабийлашиш, безовталиқ, ташвиш, уйқусизлик, бош оғриғи, кўнгил айниши, қусиш ва сийдик чиқариш муаммолари каби ён таъсирларни келтириб чиқариши мумкин. Кейинчалик жиддий ён таъсирларга юқори қон босими, тез ёки тартибсиз юрак уриши, инсулт, тутилишлар, гиёҳвандлик ва ҳатто ўлим киради. Агар сиз ушбу салбий таъсирлардан бирини бошдан кечирсангиз, Қизилчадан фойдаланишни тўхтатинг ва дарҳол провайдерингизга мурожат қилинг. Агарда сизда қуйидаги соғлиқ шароитлари мавжуд бўлса, сиз Қизилчани қабул қилмаслигингиз керак: ташвиш, руҳий тушкунлик, юқори қон босим, глаукома, юрак касаллиги,

простата кенгайиши, сийиш қийинлиги, тутилиш бузилиши, мияда қон айланишининг бузилиши, психиатрик касалликлар, қалқонсимон без касалликлари ёки диабет. Юқори қон босими ёки депрессия учун дори-дармонларни қабул қиладиган ҳар бир киши, ҳомиладор ёки эмизикли аёллар, эфедрин каби эфедр ва эфедр алкалоидларидан истемол килмаслик керак болади. Қизилча сиз учун хавфсиз ва мос ёки йўқлигини аниқлаш учун сиз шифокор билан маслаҳатлаш холда истемол қилишингиз керак.

Фойдаланилган адабиётлар тизими:

1. Пратов У., Жумаев Қ. «Юсак ўсимликлар систематикаси» Тошкент-2003.
2. Eshmuratov R.A., Ajiev A.B. Qoraqalpog'iston dorivor ósimliklari. Toshkent «Tafakkur avlodi» 2020.
3. Мустафаев С. М. «Ботаника (анатомия, морфология, систематика)» Тошкент Узбекистон 2002.
4. Бахиев А., Өтениязов Қ., Темирбеков О. «Ботаникалық ресурстаныў». оқыў қолланбасы. Ноқис.

Baratjon ogli, S. F. (2023). QALAMPIR YALPIZ OSIMLIGINING MORFOLOGIYASI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *PEDAGOG*, 6(2), 642-646.

Baratjon ogli, S. F. (2023). DALACHOY OSIMLIGINING MORFOLOGIYASI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBYOTDA QOLLANILISHI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 1(7), 98-101.

Yusupova, Z. A., Baratjon ogli, S. F., & Abduqunduzovna, M. Z. (2023). Medicinal Plants Growing in Our Republic Medicinal Properties. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 15, 5-7.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). NATURAL MEDICINAL HERBS OF THE LAMIASEAE FAMILY AND THEIR MEDICAL PROPERTIES. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 2(13), 64-68.

Baratjon o'g'li, S. F. (2022). ПРИРОДНЫЕ ЛЕКАРСТВЕННЫЕ ТРАВЯНИСТЫЕ РАСТЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СЕМЕЙСТВА LAMIASEAE И ИХ ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА. *Scientific Impulse*, 1(5), 1048-1055.

Yusupova, Z. A., Sayramov, F., & Azizov, R. (2023). RAYHON OSIMLIGINING MORFOLOGIYATI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences*, 3(1), 14-19.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). FEATURES OF THE GENUS LAMIACEAE FAMILY, WHICH WE KNOW AND DO NOT KNOW ABOUT. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 87-90.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). LIFE FORMS, MORPHOLOGY AND DISTRIBUTION OF REPRESENTATIVES OF LAMIACEAE FAMILY. *Finland*

International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(1), 288-295.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). CHEMICAL COMPOSITION OF MEDICINAL PLANTS AND USE IN MEDICINE. *PEDAGOG*, 1(5), 30-36.

Baratjon ogli, S. F. (2023). Morphology, Chemical Composition and Medical Use of Ocimum Plant. *Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences*, 13, 5-8.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). ESSENTIAL OIL PRESERVATIVE CONTAINING TIMOL REPRESENTATIVES OF THE LAMIACEAE FAMILY. *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*, 1(6), 104-108.

Baratjon ogli, S. F. (2023). ARSLONQUYRUQ OSIMLIGINING MORFOLOGIYATI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(7), 983-986.

Baratjon o'g'li, S. F. (2022). ПРИРОДНЫЕ ЛЕКАРСТВЕННЫЕ ТРАВЯНИСТЫЕ РАСТЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СЕМЕЙСТВА LAMIACEAE И ИХ ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА. *Scientific Impulse*, 1(5), 1048-1055.

Teshaboyeva, M., Mamanazarov, B., & Sayramov, F. (2022). LAMIACEAE OILASINING ZIRAVORLIK XUSUSIYATIGA EGA TURLARI. *Science and innovation*, 1(D8), 509-514.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). LIFE FORMS, MORPHOLOGY AND DISTRIBUTION OF REPRESENTATIVES OF LAMIACEAE FAMILY. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(1), 288-295.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). FEATURES OF THE GENUS LAMIACEAE FAMILY, WHICH WE KNOW AND DO NOT KNOW ABOUT. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 87-90.

Yusupova, Z. A., & Baratjon o'g'li, S. F. (2022). BIOECOLOGICAL PROPERTIES OF MEDICINAL SPECIES OF THE MINT FAMILY (LAMIACEAE). *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 10(11), 183-190.

Yusupova, Z. A., & Baratjon o'g'li, S. F. (2022). LAMIACEAE OILASINING EFIR MOYIGA BOY BO'LGAN BAZI TURLARINING MORFOLOGIYASI. *Scientific Impulse*, 1(2), 692-695.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). LABGULDOSHLAR OILASI VAKILLARINING HAYOTIY SHAKLLARI, MORFOLOGIYASI VA TARQALISHI. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(24), 472-479.